

PAROCHIANEN BONIFATIUSKERK TIJDELIJK DAKLOOS

Ongewisse toekomst voor een rijksmonument

Een slechter moment was niet denkbaar: middenin de voorbereidingen voor de kerstviering 2012 verbood de afdeling bouw- en woningtoezicht van de gemeente Zaanstad de toegang tot de Bonifatiuskerk.

Het parochiebestuur wist al langer dat er problemen waren met de vloer. Omdat voor de kerstnachtviering, altijd een hoogtepunt in het kerkelijk jaar, ruim 600 mensen in de kerk werden verwacht, had het parochiebestuur geen risico willen nemen. In overleg met het bisdom had men de deskundige van de gemeente ingeschakeld. Nu moesten de parochianen voor de kerstviering dus uitwijken naar anderen kerken.

door Cees Kingma

Op 14 december 2012 meldde de afdeling Milieu- & Gebruiktoezicht van de Gemeente Zaanstad, dat er sprake was van een 'dusdanig gevaarlijke en met de woningwet strijdige situatie dat het gebruik van de kerk door publiek gestaakt dient te worden'.¹ De gemeente baseerde haar besluit mede op eerdere onderzoeken die in opdracht van het parochiebestuur waren uitgevoerd. Zo was in maart 2012 gebleken dat 'naast en voor het Maria-altaar en ter hoogte van de achterste rij banken de draagkracht van de begane grond vloer niet is gewaarborgd'. Verder was het frame van stalen liggers, bedoeld om de massa van het altaar te dragen, lokaal sterk gecorrodeerd. Tijdens het onderzoek van de gemeente op 14 december 2012 bleek de schade alleen maar te zijn toegenomen. De vloer zit vol scheuren en doorbuigingen. De conclusie van de gemeente was duidelijk: de vloerconstructie is zodanig verzwakt en onbetrouwbaar dat 'zij niet meer in staat is om de krachten afkomstig uit het eigen gewicht en uit eventuele vloerbelastingen op afdoende wijze over te dragen op de hoofddraagconstructie van het kerkgebouw. Hieruit volgt dat niet meer wordt voldaan aan het gestelde in artikel 2.6 van het Bouwbesluit'. Het parochiebestuur kreeg de bevestiging van wat het eigenlijk al heel lang vreesde; hier helpen geen tijdelijke oplossingen meer, alleen een drastische restauratie kan de kerk nog redden.

Oude problemen

De problemen met de vloer zijn bepaald niet nieuw. Op 26 juni 1914 werd er in een vergadering van het kerkbestuur al gesproken over 'een onderzoek dat plaats had naar de *verzakkingen* van het middenpad en de ruimte voor de communiebank'. Een besluit over dit onderzoek werd uitgesteld. De kerk was toen nog geen 15 jaar in gebruik. Op 7 oktober 1915 werd opnieuw gesproken over de verzakkingen voor de communiebanken en in het middenpad. De heer Lensen, '1ste assistent bij de bouwmeester van de kerk' deed een onderzoek. Besloten werd de 'toestand nog even aan te zien'. Op 20 april 1916 werd

besloten nog maar even te wachten met verder onderzoek naar de verzakking totdat het peil van het grondwater weer wat was gezakt na de grote overstroming van dat jaar. Op 4 november werd besloten om mijnheer Lensen uit Schiedam 'aan te schrijven eens over te komen en te overleggen hoe dit euvel te verbeteren'.

26 Juni 1914
Vergadering K. D. N. Kerkbestuur
wgd. den Heerw. heer pastoor en alle
leden aanwezig. De Collecte, gel-
den werden gekeld en verscheidene
verrekeningen in orde gemaakt.
Ten overzucht, dat eenige dagen
van deze vergadering plaats had,
naar de verzakking van het midden
pad en de ruimte voor de Communie
bank werd besproken en een besluit
tot nader uitgesleed
Pastor. Zwart
J. J. Blans

Notulen van de vergadering van het kerkbestuur op 26 juni 1914 waarin voor het eerst melding wordt gemaakt van de verzakking van de kerkvloer. De notulen zijn ondertekend door pastoor Zwart en secretaris Blans.

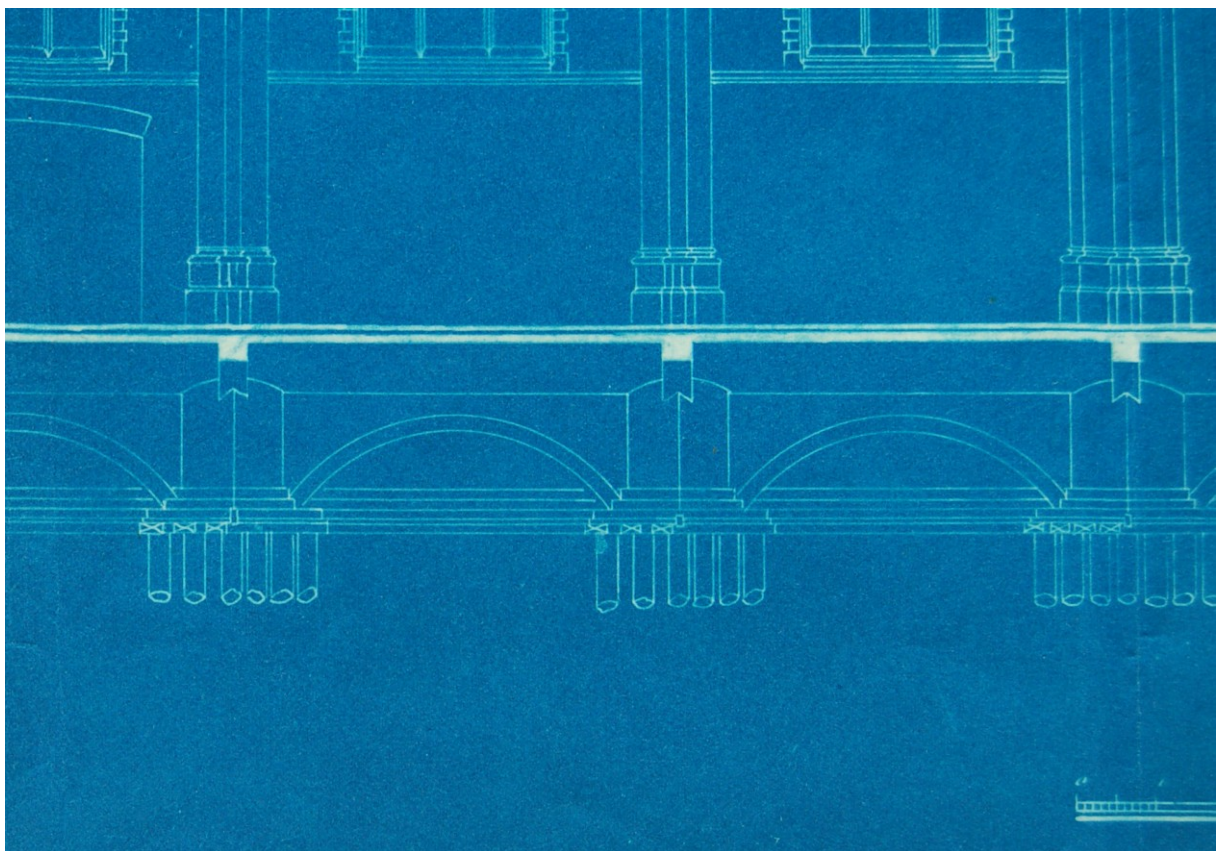
Bron: Notulenboek 1901 – 1930 betreffende vergaderingen gehouden door het kerkbestuur, archief Bonifatiuskerk Zaandam

Uit de notulen van 5 januari 1917 blijkt dat de heer Lensen was begonnen met het versterken van de vloer van het altaar door zware ijzeren balken onder de vloer en de communiebanken aan te brengen. Op 31 mei van dat jaar bleek de restauratie toch nog uitgebreider dan eerder gedacht: 'na afloop der werkzaamheden als het ondervangen met ijzeren balken van het Priesterkoor en Communiebanken en het verleggen van de vloer daarvan, en eveneens het middenpad is opgenomen om na eenige tijd te kunnen zien of nog onverhoopte werking blijft in de fundering van de vloer'. Uiteindelijk werd in de vergadering van 28 juni besloten om de rekening voor het herstel van de kerkvloer van ± f 2300,- te voldoen. Op 28 maart 1918 werd door het kerkbestuur tenslotte geconstateerd dat met betrekking tot de verzakking van de vloer op het altaar en in de kerk 'geen noemenswaardige afwijking werd waargenomen'.²

Definitieve oplossingen voor de vloer?

'Als ik toch eens de jackpot zou winnen', droomde pastoor A.F.M. Goedhart in oktober 2008 nog hardop. 'Dan stop ik dat bedrag in het restauratiefonds. Ach, het is een wensdroom'.³

De uitgebreide restauratie van de voorgevel en de toren was net afgerond. Maar pastoor Goedhart wist dat er nog meer grote restauraties nodig waren om de kerk toekomstbestendig te maken. Grootste zorgenkind voor het parochiebestuur was de fundering van de kerkvloer. J.J. Kaarsemaker, bestuurslid voor bouwkundige zaken, nam in 2009 contact op met het bouw bureau van het Bisdom Haarlem om over de verzakkende kerkvloer te praten. Daarna vonden, zoals hierboven al vermeld, diverse technische onderzoeken plaats. De voorlopige conclusie was, dat de spaarbogen waarop de vloer rust zijn verzakt doordat er waarschijnlijk van het bestek is afgeweken. Bij de onderheiding van de spaarbogen zijn waarschijnlijk onvoldoende en te korte palen gebruikt. Door het scheefzakken van deze gemetselde spaarbogen zijn er scheuren ontstaan waardoor het zand, dat is gebruikt voor het aanvullen van de rondingen in de spaarbogen, kon weglopen naar de kruipruimte onder de kerkvloer. Dit heeft dus een versterkend effect op het onregelmatig verzakken van de vloer.

Detail spaarbogenvloer in de Bonifatiuskerk uit de bouwaanvraag voor 'Het bouwen van een kerkgebouw met toren en pastorie door Kerkbestuur van de Heilige Bonifatius.

Bron: Gemeente Archief Zaanstad, BVZD 13223

Er wordt nu gestudeerd op twee mogelijke oplossingen van dit probleem. De eenvoudigste is de spaarbogen op te vangen in een nieuwe fundering of de bestaande onderheiding te vervangen door nieuwe palen. Dan kan het metselwerk van de spaarbogen worden hersteld en het zand weer aangevuld zodat de vloer weer vlak is.

De tweede oplossing is veel ingrijpender. Dan gaat de kerkvloer er in z'n geheel uit en wordt op een nieuwe fundering een nieuwe kerkvloer aangelegd. In beide gevallen moet al het kerkmeubilair, zoals de kerkbanken, de communiebanken, het altaar en de biechtstoelen, uit de kerk worden verwijderd.

Grote teleurstellingen

Vooruitlopend op sluiting van de kerk tijdens de restauratie van de vloer had het parochiebestuur al eerder afspraken gemaakt met het bestuur van de Oostzijderkerk om daar de zondagse eucharistievieringen te houden. Maar voor de kerstviering van 2012 was de Oostzijderkerk niet beschikbaar; op kerstavond stond daar een kerstconcert met een groot orkest gepland. De parochianen van de Bonifatiuskerk waren voor hun kerstviering aangewezen op een van de overige katholieke kerken in de Zaanstreek. Dat was heel sneu voor al die vrijwilligers die al veel tijd hadden gestoken in de voorbereidingen van de kerstvieringen. Ook voor pastoor Goedhart en zijn staf was het een bijzondere teleurstelling, ook al omdat hij wist hoe hard de mensen om hem heen hadden gewerkt om de bouwtechnische problemen in *zijn* kerkgebouw op te lossen.

Voor pastoor A.F.M. Goedhart stortte in een paar uur tijd zijn levenswerk in. Hij kwam ruim 28 jaar geleden naar de Bonifatiusparochie met de opdracht de kerk aan een nieuw parochiebestuur te helpen en de gelovigen weer naar de kerk te halen. De zondagse diensten werden nog door een handjevol katholieken bezocht en het kerkgebouw was door vandalisme ernstig beschadigd. Inmiddels is de parochie weer een bloeiende gemeenschap met opmerkelijk veel jonge kerkgangers, zijn er een aantal restauraties aan het gebouw uitgevoerd en is een functionerend parochiebestuur benoemd. De kerk is sinds juli 2001 aangewezen als Rijksmonument. Pastoor Goedhart realiseerde zich half december maar al te goed dat het wegvallen van de Bonifatiuskerk ook het einde van *zijn* parochie zou kunnen betekenen.

Het gat in de vloer onder de achterste kerkbanken. Een van de bogen is zichtbaar.

Wie zal dat betalen?

De Bonifatiusparochie is zelf eigenaar van het kerkgebouw. Het parochiebestuur beseft echter dat de parochie de enorme bedragen, die voor de restauratie en het onderhoud van het monumentale complex nodig zijn, onmogelijk zelfstandig kan opbrengen. Het Bisdom, geconfronteerd met de secularisatie in de laatste decennia, ziet ook geen kans het parochiebestuur te hulp te komen, integendeel. In het hele bisdom is sprake van een dramatische teruggang van het aantal kerkbezoekers en op vrij korte termijn zal dat onvermijdelijk leiden tot sluiting en amovering van kerkgebouwen.⁴ Parochies zullen zich moeten verenigen in regionale verbanden, zo stelde Bisschop Punt al in 2008 vast, en de krimpende katholieke gemeenschap kan daarbij het onderhoud van alle bestaande gebouwen niet opbrengen.⁵ Ook in de Zaanstreek wordt gewerkt aan de uitvoering van een dergelijk plan; de 'Onze Lieve Vrouwekerk' aan de M.L. Kingweg is intussen al opgeheven. Daarbij is een eventuele monumentale status van een gebouw geen garantie dat deze kerk

dan ook wordt aangewezen voor de wekelijkse eucharistievieringen. ‘Wel wordt gepleit voor een ruimhartiger beleid van de overheid om deze monumenten te bewaren. De overheid/gemeenschap kan die last niet alleen bij de Kerk neerleggen’ volgens Bisschop Punt. Maar: ‘uit religieuze overwegingen kan sloop aantrekkelijker zijn dan profaan gebruik van het gebouw’.⁶

Rijksmonument Bonifatius

Sloop van de Bonifatiuskerk zou een bijzonder verlies zijn voor de Zaanstreek. Zij is een van de weinige zuivere stijlvoorbeelden van de neogotiek in de Zaanstreek. De Bonifatiuskerk werd in de periode 1899-1900 gebouwd naar ontwerp van de Rotterdamse architecten A.A.J. Margry en J.M. Snickers, die zich lieten inspireren door P.J.H. Cuypers (1827-1921), de belangrijkste vertegenwoordiger van de neogotische bouwkunst in Nederland. Volgens kunsthistorica Clara Bruins is hij een zogenaamd *Gesamtkunstwerk* vanwege de harmonieuze eenheid tussen de architectuur en de kunstwerken uit allerlei disciplines, waarmee het interieur is verrijkt.⁷

Het bijzondere is bovendien dat deze kerk de ‘beeldenstorm’ in de jaren zestig van de vorige eeuw praktisch geheel ongeschonden heeft overleefd. Door de vernieuwingsdrang werden toen vele ornamenten als overbodig en oubollig uit tal van kerken verwijderd.

De preekstoel (1923), uit het atelier van Hans Mengelberg te Utrecht, toont in een van de reliëfs de apostel Johannes met de gelaatstreken van de bouwpastoor, Johannes Zwart.

De plaats van de Bonifatius in de geschiedenis van Zaandam

Ook om stadshistorische redenen is het een bijzondere kerk. Toen het kerkbestuur eind negentiende eeuw besloot tot de bouw van een nieuwe katholieke kerk was het rondom de Dam een grote bouwput, te vergelijken met de bouwactiviteiten voor Inverdan aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De nieuwe Wilhelminasluis werd aangelegd (opening in 1903) en bij de rijstellers Blans en Kamphuys (de belangrijkste donoren van de nieuwe kerk)⁸ maakte het windtijdperk in snel tempo plaats voor grote nieuwe stoomfabrieken. Aan de Bloemgracht verscheen in 1901 de Willibrordusschool. De emancipatie van de katholieke gemeenschap in Zaandam kreeg z'n beslag in een grote bouwwoede, door katholieke ondernemers en organisaties, in de Oostzijde. De Bonifatiuskerk was daarbij een zeer markant punt in de katholieke enclave in de Oostzijde, en nog steeds valt hij moeilijk weg te denken uit het straatbeeld in de Oostzijde.

Pogingen tot behoud

Het parochiebestuur praat nu met partijen die wellicht bereid zijn om een gedeelte van hun activiteiten te verplaatsen naar de Bonifatiuskerk zonder dat het karakter van de kerk daardoor wordt aangetast. Hopelijk zijn zij dan bereid om, samen met het Bisdom en de (lokale) overheid, de nodige fondsen bijeen te brengen voor de restauratie van de kerkvloer. Alleen dan blijft de kerk nog minstens honderd jaar als hoogtepunt van katholieke cultuur en

architectuur voor de Zaanstreek behouden. De gemeente Zaanstad heeft in 2006 via het Gemeentelijke Restauratie Uitvoeringsprogramma Rijksmonumenten (GRUP) aan de Bonifatiuskerk 'naar aanleiding van de bouwkundige urgentie de maximaal mogelijke subsidie' toegezegd. Ook voor de restauratie van de kerkvloer zal de (lokale) overheid een substantiële bijdrage dienen te leveren.

De 'Stichting Restauratie Bonifatiuskerk te Zaandam' (opgericht in 2006) heeft inmiddels een aantal acties georganiseerd ter ondersteuning van de restauratie. In januari van dit jaar is een actie comité opgericht, waarin leden uit de Stichting Restauratie en het parochiebestuur zitting hebben, dat op zoek gaat naar sponsors. Een 'Comité van Aanbeveling' met diverse personen uit de politiek, de kunstwereld en het bedrijfsleven ondersteunt een en ander.

In de voorbereiding van de 'Van Sante Tentoonstelling' in het Zaanse Museum gaf ik een lezing voor buurtbewoners van de Rosmolenbuurt. Ik vertelde daarbij over de rol die de ondernemers Blans en Kamphuys hadden gespeeld bij het tot stand komen van de katholieke enclave in de Oostzijde. Een van de oudere bezoekers ontroerde mij met een prachtige uitspraak: 'die heren baden de scharnieren uit de hemelpoort, maar hun arbeiders hadden niet te eten'. Alleen al om dit soort gevoelens moet dit symbool van de katholieke emancipatie voor nog vele generaties na ons bewaard blijven.

De Bonifatiuskerk aan de Oostzijde in Zaandam

¹ Besluit last onder bestuursdwang Bonifatius kerk, Gemeente Zaanstad, Milieu & Gebruikstoezicht, 14 december 2012.

² Notulenboek kerkbestuur Bonifatiuskerk 1901-1930.

³ Peter Roggeveen, 'Restauratie voorgevel Bonifatiuskerk nadert voltooiing', *Noordhollands Dagblad* 4 oktober 2008

⁴ *Onderzoek herbestemming kerken en kerklocaties. Een inventarisatie vanaf 1970*, Bisdom Haarlem, Bisdom Rotterdam en Projectbureau Belvedere. (z.p. December 2008).

⁵ *De Haarlemse kerk in reorganisatie. Stand van zaken in het gebouwenbeleid in de regio*, Bisdom Haarlem (z.p. (Haarlem) Oktober 2008).

⁶ Bisschop Dr. Jozef Punt, **HOE OMGAAN MET ONZE KERKGEBOUWEN? Augustus 2007**

⁷ Clara Bruins, *De Sint Bonifatiuskerk: Een honderdjarig godshuis aan de Zaan. Bulletin van de Stichting Oude Hollandse Kerken*, (z.p. 1999).

⁸ Henk Roovers, 'Nieuwe kerken na herstel bisdommen', *Zaans Erfgoed* nr. 31 (winter 2009) 18-21.